

ISSN : 1301-1197

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

1. Sayı

SİVAS - 1996

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE TEVHİD VE TEFRİKA

Yrd. Doç.Dr. Ramazan ALTINTAŞ*

GİRİŞ

İslam Dini'nin özünü tevhid inancı oluşturur. Tevhid, herşeyden önce Allahu Teala'yı zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir kabul edip, zatında, sıfatlarında ve fiillerinde O'na bir başkasını denk, emsal ve ortak tutmamak demektir¹. "**De ki: O Allah bir tektir**" (İhlas, 112/1). İnanan insana gerekli olan bu ayette vurgulandığı gibi Allah'ı isim ve sıfatlarıyla bilmesi ve O'na yürekten inanıp bağlanmasıdır.

Ferdin hem inanç hayatında ve hem de düşünce dünyasında istenen alt yapıyı oluşturan tevhid, sağlıklı ve itikadi alanda dengeli toplumların varlığının da ilk şartıdır. Hayatın her alanında tevhide dayalı bir bakış açısının net olarak belirmediği zihni yapıda ikilem ve parçalanma oluşur. İslami literatürde orjinal ifadesiyle **şirk** adı verilen parçalanmanın tarifi, insanın Allah'a kendisine ve kader birliği ettiği topluma yabancılaşmasını beraberinde getirir. Zihni ve ruhi hayatta meydana gelen bu parçalanma fert bazında tek bir insanla da sınırlı kalmaz, sosyal hayatta insanın "**kan dökücü ve ayrılık çıkarıcı**" (Bakara, 2/30) özelliğini önplana çıkarır. Görüldüğü gibi parçalanmış bir düşünce yapısının faturası, kişinin kendi özel hayatıyla ilişkili kalmayıp bu ayrılık çıkarıcı ateş, cemiyeti ve hatta kişinin statüsüne bağlı olarak dünyayı bile sarsacak bir sonuca gitmesi her zaman için kaçınılmazdır. İşte bu maksatla dinimiz İslam, mensuplarının hangi dile, hangi renge ve hangi bölgeye ait olursa olsunlar -ki ırklar ve renkler mozayığı Allah'ın bir sünnetidir- birlik ve beraberlik ruhu içerisinde olmalarını tevhidin bir gereği olarak görür (bkz. Hucurat, 49/13). Tевhidi bozucu her türlü davranış ve hareketlerden kaçınmamız gerektiğini her halükarda hatırlatır (Bkz. Maide, 5/2). Zaten İslam düşünce tarihinde yüzlerce farklı görüş ve mezhebin bir arada varolması, İslam'daki çoğulcu ve hoşgörüyü dayalı bir anlayışın en açık göstergesini oluşturduğu söylenebilir. Önemli olan bu islami kültürel zenginliği yaşatmak ve tarafların birbirlerinden saygı ve hoşgörüyü esirgememeleridir. Zira hangi mezhep olursa olsun İslam ümmetinin geçmişte ürettikleri fikir ve düşünceler bizim için kültürel bir birikimdir.

Bütün ilahi kökenli dinlerin aşkın birliğini temsil eden tevhid inancı, İslam'ın da vazgeçilmez temel şartıdır. Nitekim bir ayet-i kerime'de: "**Gerçek şu ki, bu (tevhid ve islam dini) bir tek din olarak sizin dininizdir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde başkasına değil, Bana kulluk edin**" (Enbiya, 22/92) buyurulmaktadır.

Tevhid inancı insana gönülde, dilde ve davranışlarda istikamet alışkanlığı kazandırır. Bu sebeple namazın her rek'atında okuduğumuz Fatiha Suresi'nde: "**Bizi doğru yola ilet**" (Fatiha, 1/6) şeklinde geçen ayet insanın hakka, iyiye, güzele yönelmesinin ve her türlü sapıklıktan uzak kalmayı isteme arzusunun bir yansımasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v) "**Doğru yol**" (es-Sırat'ul-Mustakim) ifadesini bir şekilde sahabeye bizzat açıkladığını Cabir İbn Abdullah şöyle rivayet ediyor²:

* C.Ü. İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı, Öğrt. Üyesi.

¹ Heras, M. Halil, **Şerhu'l-Akideti'l-Vastıyye**, Medine, ts. s. 33.

² İbn Mace, Muhammed b. Yezid, **Sünen**, Kahire, 1372, Mukaddime 1, c. 1, s. 6.

"Rasulullah (a.s.)'ın yanında idik. O, yere bir çizgi çizdi. Bu çizginin sağına iki, soluna da iki paralel çizgi daha çizdi. Sonra elini ortadaki çizginin üzerine koydu ve dedi ki: Bu, Allah'ın yoludur. Sonra şu ayeti okudu: **"Bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyunuz; başka yollara uymayınız ki, onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır."** (Enam, 6/153). Sırat-ı Müstakim, ifrat ve tefritten uzak dengeli bir ümmetin yoludur. Yani, Allah Rasülünün ve onun ashabının izlediği yoldur. Buna **Mezhepler Tarihi** kitaplarında teamül olduğu vechile **"ehl-i sünnet ve'l cemaat"**³ denmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ın yoluna uymayı, topluca O'nun ipine sarılmayı, çözümlü parçalanmamayı, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı" korumamız gerektiği dile getirilir. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir:

"Hepiniz Allah'ın ipine sınımsız sarılın, parçalanıp ayrılmayın (Al-i İmran, 3/103).

"Allah'a ve Rasülüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, aksi taktirde za'fa düşer, kuvvet ve devletinizi elden kaçırsınız" (Enfal, 8/46).

Allahu Teala, birinci ayette geçen ilahi uyarıya kulak vermemenin neticesini, açıkça, ikinci ayette beyan eder. Gökten yere uzatılmış olan kurtuluş ipi Kur'an'a sarılıp tutunmadığı zaman İslam milletinin çözümlü dağılacığını, kuvvet ve iktidardan olacağını vurgulamaktadır. Bu ümmetin özünü yitirmesi, ecelinin gelmesidir. **"Her ümmetin bir eceli vardır"** (A'raf, 7/34). ayetinde geçen 'ecel'den, sadece ümmetin fiziki varlığının sona ermesi manasına gelen helak değil, kimliğini kaybetmesidir⁴ Demek ki İslam ümmetinin birliğini ve bütünlüğünü bozucu, toplumun sosyal dokusunu parçalayıcı en büyük unsur **"tefrika"** (bölücülük)dür.

TEFRİKA NEDİR?

Tevhidin zıddı tefrikadır. Tefrika, iki varlığı birbirinden ayırmak ve parçalamaktır⁵ Kur'an-ı Kerim'de değişik türevleriyle birlikte **"tefrika"** kelimesinin geçtiği yaklaşık 77 ayet vardır⁶. Kur'an'a göre **"açık hükümler karşısında ayrılığa düşmek"** (Al-i İmran, 3/105); **"dini ikame etmemek"** (Şura, 42/3); **"Allah ve Rasülünü birbirine rakip iki güç olarak karşı karşıya getirmek"** (Nisa, 4/150); **"peygamberler arasında ayrımcılık yapmak"** (Bakara, 2/136, 285; Al-i İmran, 3/84); **"bireysel ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde Kur'an'a uygun davranışlarda bulunmamak"** (Al-i İmran, 3/103); **"dini parçalamak"** (Enam, 6/159) gibi davranışların herbiri dinde tefrika çıkarmaktır. Tefrikanın sonu rahmet değil, azap getirir⁷

İHTİLAF VE TEFRİKA FARKI

Lügatta ihtilaf, ayrılık, uymayıp, uymama, anlaşmazlıklar, ayrılıklar⁸ gibi manalara gelir. İstilahta ise, herhangi bir konunun varlığı kabul edildikten sonra, muhteva ve mahiyeti üzerinde idrak ve anlayış yeteneğine göre değişik sonuçlar çıkarmak şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu fitri olan bir ihtilaf çeşididir ki, İslam toplumunu parçalayıcı bir nitelik kazanmadığı sürece, hiçbir sakıncası yoktur. Asıl tehlike tefrika manasına gelen dinde ihtilaf çıkarmaktır.

³Bkz. el-Bağdadi, Abdülkahir, **el-Fark beyne'l-Fırak** (Tahk. M. Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut: el-Mektebu'l-Asriyye, 1990, s. 313; el-İsferayini, Ebu'l-Muzaffer, **et-Tebzir fi'd-Din** (Tahk. K. Yusuf el-Hut), Beyrut: Alemlu'l-Kutub, 1983, s. 153.

⁴Bkz. Cevdet Said, **Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları** (çev. İlhan Kutluer), İst. İnsan Yay., 1984, s. 44.

⁵Cürçani, Seyyid Şerif, **et-Ta'rifat**, İstanbul, ts. s. 213; Asım Efendi, **Okyanus**, İstanbul, 1220, c. 3, s. 41.

⁶Bkz. Abdülbaki, M. Fuad, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li el-Fazi'l-Kur'ani'l-Kerim**, İstanbul, el-Mektebü'l-İslamiyye, 1984, s. 517-518.

⁷İbn Kudame, Ebu Muhammed, **Lum'atü'l-İtikad** (Neşr. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 1981, s. 38.

⁸Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1962, s. 501.

İnsanlar arasında fikri ihtilaf bazı sınırlar içinde doğal karşılanırsa da sosyal ayrılıklar toplumsal hayatın yapısını sarsacağı, müslüman topluluğu parçalara ayırıp onların şevket ve kudretini zaafa uğratacağı için haramdır⁹. Bu sebeble Allahu Telala: "**Siz kendilerine açık ayetler, deliller geldikten sonra parçalanıp dağılanlar gibi olmayın**". (Al-i İmran, 3/105) buyurarak, hakkında kesin delil bulunan konuların mevcudiyeti konusunda dinde ihtilaf edilemeyeceği belirtilmiştir. Yoksa dini hükümlerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda delillere dayanılarak farklı görüşlerin beyanı tefrika değil, rahmet olarak telakki edilir¹⁰. Ben müslümanım diyen ve kelime-i tevhidi ikrar eden herkes delile dayanarak yorum yapıyorsa hasmın onu sapık ve bidatçı sayması caizdir ama kafir olarak sayması asla doğru değildir¹¹. Müslümanlar arasında ihtilaf konusu olarak ortaya çıkan ilmi bir mesele şayet onlar arasında düşmanlık, kin ve ayrılık doğurmuyorsa anlartz ki o, islami bir meseledir. Eğer bir mesele müslümanlar arasında düşmanlık kin ve tefrika meydana getiriyorsa anlartz ki o, dini ve meşru sayılmaz¹².

İTİKADIN MEZHEBİ OLUR MU?

Furu-i dinde ihtilaf, yukarıda kısaca değindiğimiz gibi, islam hukukunun her çağda tabikini ve aktüel değerini canlı tutması açısından çok fazla bir kimsenin itirazına uğramamıştır. Usul-i dinde ihtilaf ise, özellikle gerek ilk dönem ve gerekse günümüz selefi hareketi tarafından asla caiz görülmemiştir¹³. Belki ilk dönemki selefin bu muhakafakar hareketini normal ve tabii bir durum olarak karşılayabiliriz. Zira onların rehberi saf tevhid inancı idi. Selefin bu manada akide saflığı, **Taftazani**'nin de (Ö.797-1395) dediği gibi, onların peygamberler beraber bulunmalarının veya onun zamanına yakın olmalarının bereketinden, olayların ihtilafların az olmasından ve güvenilir kişilere hemen müracaat imkanına sahip bulunmalarından dolayıdır¹⁴. Bu sebeble onlar akaid esaslarına dair cedel ve münakaşa konularına dalmadılar daha çok gayretlerini ve güçlerini İslamın yayılmasına ve yeni devletin temellerinin atılmasına adadılar. Onlar fikir münakaşasından uzak kalarak İslam'ın ameli yönüne ağırlık verdiler. **Ebu'l-Hasan el-Eş'ari** (Ö. 324-936) selefin tutumunu çok güzel tasvir ettiği bir makalesinde şöyle der: "Onlar cedeli kabul etmezler ve bunun için mücadele ederler. Buna sebep de sahih rivayetlere teslim olmaya dayanan bir dini anlayışa sahip olmalarıdır. Güvenilir ravilerin birbirinden naklederek ta Rasulullah'a kadar ulaştırdıkları hadiseler onlara ulaşınca "nasıl?" ve "niçin?" demezlerdi. Çünkü bu sorular bid'attı¹⁵.

Çağdaş bir kelamcının da dediği gibi, selefiyenin bu muhafazakar görüşü hürmete şayan olmakla beraber tarihi vakıya uygun düşmemektedir¹⁶. Bir düşünce ve inanç hareketi durup dururken ortaya çıkmaz. Her hareketin aşağı yukarı bir sebebi ve müsebbibi vardır. İtikadi mezheplerin çıkışı da elbette itikadi ve siyasi bir takım sebeplere dayalı olarak gerçekleşmiştir. Bu durum şartların zorlamasıyla da bağlantılıdır. Örneğin, peygamberli bir toplumda müslümanlar zahidane bir hayat tarzını seçerek teslimiyet ve inkiyad önplana çıkmışken, Resulullah'ın vefatıyla teslimiyet yerini bir takım konularda farklı anlayış ve bakış açısına bıraktı. Daha da ileri giderek müslümanlar arasında Cemel ve Siffin gibi olaylar meydana geldi. Büyük fetih dalgalarından sonra müslümanlar yabancı din ve kültürlerin etkileşimiyle **Hellenistik Kelam**'ın bazı problemleriyle karşılaştılar. Kur'an'da ve Hadis-i Şerifler'de varid olan Allah'ın sıfatları, kaza-kader meseleleri etrafında ilk akaide dair meseleler tartışmaya açıldı. Birileri Allah'ın sıfat-

⁹Topaloğlu, Bekir, **Kelam İlmî-Giriş**, İstanbul: Damla Yayınevi, 1981, s. 100.

¹⁰İbn Kudame, age., s. 38.

¹¹Gazzali, Ebu Hamid, **Faysalü't-Tefrika beyne'l-İslam ve'z-Zendeka** (Çev. A.T.Arslan), İstanbul: Risale, 1992, s. 151-165.

¹²eş-Şatibi, Ebu İshak, **el-İ'tisam**, Mısır, ts. c. 2, ss. 200-202.

¹³Topaloğlu Bekir, **Kelam İlmî-Giriş**, s. 103.

¹⁴et-Taftazani, Mes'ud b. Ömer, **Şerhu'l-Akaid**, İstanbul, 1315, s. 3.

¹⁵el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan, **Makalatü'l-İslamiyyin** (Neşr. H. Ritter), Wiesbaden, 1980, s. 293.

¹⁶Topaloğlu Bekir, age, s. 103.

ları konusunda *ta'ule* giderken, elbette bu anlayışlar karşısında kendisinde ilahi bir sorumluluk duyan bilginler, inanç esaslarına yönelik bu saldırıları görmemezlikten gelmeyecek ve *havaleci* bir mantığa da sahip olmayacaktı. İlk defa bu manada bir akli tefekkür dönemi başladı. İslam'ın inanç esaslarına yönelik saldırılar karşısında susmayı ve havaleciliği ibadet havası içerisinde değerlendirenler ne olduysa birden bire İslam inancını saldırı konusu yapanlara karşı mücadele eden alimlere saldırı okları fırlatmaya başladılar. İyi de muhafazakar bir selefi geçinme de dolaylı olarak bir mezhebi savunmak anlamına gelmez miydi?

Elbette bir **İmam Maturidi**'nin (Ö. 333/944), bir **İmam Eş'ari**'nin ortaya çıkmasında değişen sosyal, siyasal ve dini şartların etkisi olmuştur. Bu alimlerin dini akideleri konusundaki görüşlerini rehber edinmek bizim tevhide dayalı inanç hayatımızı nasıl bozabilir? Demek ki itikadi mezheplerin teşekkül döneminde inanç esaslarını akli tefekküre dayalı olarak savunanlara karşı ağır eleştiriler gelmiş olmalı ki, **İmam-ı Eş'ari** bir risale yazarak onlara cevap vermek zorunda kalmıştır. İmam-ı Eş'ari, **Risale fi İstihşani'l-havdi fi İlimi'l-Kelâm** isimli eserinde şöyle demektedir:

"Bazı gruplar cehaleti sermaye edinmişler, dini konularda araştırma ve tefekkürden Türk-müşler, işi kolayına bağlayıp taklide sarılmışlar, bunun yanında dinin temelleri (itikad esasları) üzerinde araştırma yapanları suçlamışlar ve onları sapık kabul etmişlerdir. İddia etmişlerdir ki, hareket ve sükun üzerinde, cisim ve araz, renkler ve oluşlar üzerinde cüz ve sıçrama (tafra) hareketi ile Allah Telala'nın sıfatları üzerinde kelam yapmak, söz söylemek bid'attır, sapıklıktır. Bunda hidayet ve olgunluk bulunsaydı, peygamber, halifeler ve ashâbı bu konularda söz ederlerdi. Yine demişlerdir ki, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ihtiyaç hissedilen her dini mes'eledede söz etmiş, bunları yeterince açıklamış, müslümanların ihtiyacı olacak, kendilerini Allah'a yaklaştıracak ve onun azabından uzaklaştıracak dini mes'elelerde hiç kimseye söz bırakmamışlardır... "Bu minval üzere muarızlarının, tenkitlerini alıntıladıktan sonra, onları ilzam etmek adına İmam-ı Eş'ari şu eleştiriyi getirmiştir. "Peki, neden o halde başkalarını söz söylemekten engelliyorsunuz? Kendiniz arzu ettiğiniz zaman pekala konuşuyor, fakat cehaletiniz sebebiyle söyleyecek söz bulamayınca "fikir beyan etmekten menolunduk" diyorsunuz. İşinize gelince de sizden öncekileri, elinizde bir delil ve isbat olmadan, taklid ediyorsunuz. Bu yaptığımız, nefis arzusu ve fikir tahakkümü değil de nedir?¹⁷

Usul-i dinde farklı mezhebi ekollerin oluşmasını kabul etmeyen günümüzdeki selefi anlayış, oluşturdukları literatür sayesinde kendilerini nasıl mezhebi bir ekol olarak tanımladıklarını görmemezlikten geliyorlar. İş, Maturidi ve Eş'ari'nin itikadla ilgili görüşlerine yorumlarına tabi olmak olunca itikadın mezhebi olur mu? diye sorguluyor. Ama selefi olduğunu söyleyen bir başka alimin görüşlerine tabi olmak sözkonusu olduğunda da adı "**ehl-i sünnet cemaati**" veya "**ehli- tevhid**" oluyor. Halbuki, mezhepler bir yorum ve anlayış sonucu akım haline dönüşmektedir. Bir defa her asrın kendi sosyal, siyasal ve kültürel gelişimine göre problemleri değişime uğramaktadır. Özellikle İslam inanç yapısına aykırı ya da iptale yönelik anlayışlara cevap bulmak alimlerimizin görevi değil midir? Herkesin idrak derecesi, yetenek ve anlayışı aynı düzeyde olmayacağı için dini yaşama adına bir gereklilik olarak kimi müslümanlar kendilerine uygun olan itikadi anlayışları benimsemişlerdir. O halde Resulullah (s.a.v)'ın akaid sahasındaki sünnetinden ayrılmayan ve cemaat ruhunu zedelemeyen fikri ihtilaflar usul-i dinde kabul edilmelidir¹⁸. Önemli olan mezhebi din yerine koymamaktır. Mezhepten çıkmayı dinden çıkmak gibi değerlendirmemektir. Zaten ta İmam- Eş'ari'den beri **Mezhepler Tarihi** alanında eser yazan İslam alimleri "**ehl-i sünnet ve'l cemaat**" adı verilen bu meşru dairenin sınırlarını çizmişler, hak yolda olmanın alametlerini tesbite çalışmışlardır¹⁹.

¹⁷el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan, **Risale fi İstihşani'l-Havzı fi İlimi'l-Kelam**, Haydarabad, 1344, ss. 88-89.

¹⁸Topaloğlu, Bekir, age, s. 104.

¹⁹Bkz. el-Eş'ari, **Makalat**, ss. 277-284; el-Bağdadi, el-Fark, ss. 313-315; el-İsferayini, **et-Tebzir**, ss. 153-155.

Nasılki furu-j dinde ihtilaf kabul edilmişse -ki ahkamı itikaddan ayırmak mümkün değildir- o zaman usul-i dinde ihtilafın ve farklı anlayışların olması da haydi haydi kabul edilmelidir. Yani itikadın da mezhebi olur. Bilindiği gibi müctehid seviyesine gelenler için ne fıkhî ve ne de itikadî mezheplerin bir bağlayıcılık yönü vardır. Her müctehid kendi içtihadına göre amel eder.

İnsanlara tek tip bir düşünce dayatmak bir defa insanın yaratılış fitratına aykırıdır. İnsan içgüdüleriyle hareket eden bir varlık değil, düşünen, muhakeme eden, olaylar arasında analiz ve sentezler yapabilen, gerektiğinde tepkide bulunabilen bir varlıktır. Nitekim İslam düşünce tarihinde yoğun tartışmalara sebep olan **müteşabih ayetleri** farklı şekillerde yorumlayan fırkalar çıkmıştır. Önemli olan Kur'an metinlerini anlama çabalarında O'nun ruhuna aykırı mana çıkarmalarına gitmemektir. Nasıl ki gündelik hayatımızı sürdürürken bireysel karar vermeden önce İslam, o konunun uzmanlarıyla istişarede bulunmamızı tavsiye ediyorsa, elbette inanç boyutlu meselelerde farklı yorumlarda da faydalar vardır. Düşünceyi belli bir alanla sınırlamak, sözlü ya da yazılı bir tarzda ifade biçimi olan düşünceye ambargo uygulamak uzun süreli mümkün değildir. Tarihte Abbasi iktidarına eklenen Mu'tezile örneği deneyiminde olduğu gibi, belli bir düşünce kalıbını zoraki yöntemlerle hem de İslam adına fert ve topluma kabul ettirmeye çalışmak o düşüncenin tarih sahnesinden çekilmesini ve toplumun uygarlık alanında gelişmesini köreltmeyi beraberinde getirir²⁰. Eğer bir yerde insan varsa düşünce de vardır demektir. İnsanların bedenleri hapsedilebilir ama, düşüncelerini hapsedmek imkansızdır. Şu da acı bir gerçektir ki, gerek Batı da ve gerekse Doğu da insanlık tarihi boyunca **mihne/engizisyon** dönemleri eksik olmamıştır. İslam düşünce tarihinde farklı düşünce okullarının gelişme kaydetmesinin arka planında İslam'ın inanç ve düşünce hürriyetini teşvik etmesinin büyük rolü inkar edilemez.

TEFRİKA VE İCTİHAD FARKLILIĞI

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi akaid konularında mezhepleşmeyi reddeden bulunduğu mevcut **duruşla** bir mezhebi temsil eden **Selefiye**'nin Kur'an'ın müteşabihatını okuma biçimi hiçbir zaman onları **heteredoks** bir düzlemde değerlendirmeye götürmemiştir. Selefiye de dahil tüm ehl-i sünnet ve'l-cemaat kapsamı içerisine giren mezheplerin tarih içerisindeki genel görünümüne Kur'an ve sahih sünnetin ruhuna uygun bir düşünce ve inanç formunu yakalama girişimleri olarak bakılabilir. Akaid mezhepleri arasındaki ihtilaflar İslam düşünce irmağının ne denli coşkulu, canlı bir düşünce ve zengin bir kültürel birikim oluşturduğunun şahididir. Önemli olan bu farklı anlayışların taassuba sebebiyet vermemesi ve din üstü bir mevkiye getirilmeden dengeli bir seviyede tutulmasıdır. Ne İslam müctehitlerinden bir müctehid imamın içtihadı ve ne de mezheplerden bir mezhebin görüşü, İslam'ın bütünlüğünü temsil eder. Hepsî de İslam'ın anlaşılmasına katkı sağlar. Unutmayalım ki, mezhepler tasnifte ister ehl-i sünnet ve isterse ehl-i bid'at diye iki kategoriye ayrılmış olsun, onların hiç birisinin sözleri Allah Kelamı değildir; insan sözüdür, yani insanın bir yorumudur. Asıl üzerinde durulması gereken husus, müslümanlar arasında islami düşünce geleneğini güçlendirici ve İslam uyanışını motive edecek olan ihtilaflardan korkmak değil, cemaatin sosyal dokusunu ayakta tutan oluşumları çatlatacak ayrılıkçı ve bölücü tefrika hastalığından şiddetle uzaklaşmaktır.

Bağlı olduğumuz kültür kodlarımızda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından önce sahabenin dinin asıl ilkeleri üzerinde ihtilafa düştükleri konusunda bir bilgi bize ulaşmamıştır²¹. Sahabe, şayet herhangi bir konuda açıkca bir **nass** bulamamışsa, Kur'an ve sünnet espirisine aykırı düşmeyecek tarzda farklı içtihadlara gitmişlerdir. Müctehid sahabilere nasıl bir içtihadla bulunacakları yöntem bizzat Resul-i Ekrem (a.s.) tarafından sözlü uygulama örneği ile gösterilmiştir.

²⁰Bkz. İrfan Abdulhamid, **İslam'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları** (çev. M. S. Yeprem), İstanbul: Marifet Yay., 1983, s. 126.

²¹el-İsfereyani, Ebu'l-Muzaffer, age., s. 19.

rilmiştir²². İslam bilginleri, İslami hayatta tıkanılan problemleri aşmada hakkında açık bir şer'i delil bulunmayan konularda fıkıh ilmindeki adı **ictihad**, Kelam ilmindeki adı **istidlal** olan yöntemlerle nebevi izin geleneğini sürdürmüşlerdir. Bugün hala İslam aktüel değerini koruyorsa ilahi korumanın yanında, bir insan ürünü olan ictihad ve cihadın kaybolmamasından da kaynaklanmaktadır.

Müslümanlar arasında ilk ayrılık Mezhepler ve Fırkalar tarihçilerine göre Resulullah (s.a.v.)'in vefatıyla başladı²³. Nübüvvet nurundan müslümanlar uzaklaştıkça buna ek olarak, itikadi konulara ilişkin dini metinlerin yorumu, siyasi ihtilaflar, fetihler sebebiyle müslümanların farklı kültür ve inançlarla karşılaşması sonucu etkileşim ve Yunan felsefesinin temel klasiikleri gibi eserlerin tercümesiyle²⁴.. ayrılık çizgisi gittikçe daha geniş açı meydana getirdi. Hatta bu ayrılık çizgisi, İslam toplumunda gerçek yüzlerini gizleyen münafıkların nifak hareketleri sebebiyle de müslüman toplumun arasında meydana getirdiği derin etki sayesinde -ki Cemel ve Sıffin vak'aları-günümüze kadar gelebilmiştir. Zamanla bu kanlı kavgaların neticesi, siyasi boyutları aşarak itikadi şekle büründü. Artık kitle haberleşme araçlarının baş döndürücü bir hızla geliştiği ve iletişim çağı adı verilen bir zaman diliminde bile, kökleri Cemel ve Sıffin savaşlarına dayanan anlaşmazlıkların hala canlı bir şekilde tartışmalara konu olması, **"tefrika"** boyutlu kopmanın bir göstergesi değil midir? Her ne kadar iki kampa ayrılan sahabe arasında meydana gelen bu kavgayı **"ictihad farklılığı"** şeklinde anlasak bile tam bir çözüme ve ikna edici bir yoruma ulaşıldığı söylenebilir mi? Elbette bu soruya kapsamlı bir cevap bulma Mezhepler Tarihçilerine kalmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de açıkça İslam ümmetini bölecek şekilde teknik bir terim olan tafrika manasına dinde ihtilaf çıkarmak şiddetle kınanmıştır; **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayıranlar var ya, (Habibim) senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur"** (Enam 6/159). Bu ayette geçen: **Dinlerini parça parça edenler** ifadesi, dinin bazı hükümlerini kendi hevasını onaylatıcı bir tarzda okuyan işine gelmediği için bazı hükümleri tanımayan ya da manevi tahrife giderek Allah'ın ayetlerini kendi aşağılık arzularına alet ederek parçalayanlar, tevhid için değil de müslümanların bölünüp parçalanması için çaba sarfedenler anlamına gelir²⁵. Yine aynı ayetin devamında: **"Gruplara ayıranlar"** tabiri ise, her biri ayrı bir lidere uyarak vahye değil de bir sapma vesilesi olan heva duygusuna taraftarlık ederek fırka fırka olup tefrikaya düşenler manasınadır²⁶. Peşinen irade ve arzularını İslam milletinin birliğine, beraberliğine değil de şahsi kaprislerine tabi kılarak tefrika yönüne çevirenler hakkında Allahu Teala: **"Kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldı"** (Maide, 5/14) buyurarak insanın seçimini bozgunculuk yönünde her zaman kullanabileceğine dikkatimizi çekerek, böylesi bir tavrın yeryüzünde düzeltici bir mü'min tavrı olmadığına işaret etmektedir. Halbuki erdemli mü'minlerden beklenen olgun davranış çeşidi, ellerin, toplumun birlik ve beraberliğini bozmaya uzatılması değil, aksine, ellerin hareket gücüne yön veren manevi bir merkez konumundaki kalbi islahaya yönelik tedbir almaktır. Bedenlerin birliğinin tabii olabilmesi için kalblerin birliğinin tesis edilmesi gerekir. Buna ön hazırlık olarak her mü'min **"Rabbimiz, kalbimizde iman edenlere karşı kin bırakma"** (Haşr, 59/10) diye dua eder, bu içten ve gönül ta derinliklerinden gelen samimi dualarını pratiğe aktararak hep birlikte elbirliğiyle Allah'ın yeryüzüne uzatılmış olan sağlam kulpu Kur'an'a sarılarak (Al-i İmran, 3/103) pekala tefrika denilen ve toplumun sosyal dokusunu param parça eden nifak hastalığından kurtulabilir.

²²Bkz. İbn. Abdilber, Ebu Ömer, Camiu'-Beyani'l-İlm ve Fadlih, Mısır, el-Müniriyye, 1346, c.2, s. 72. (Meşhur Muaz Hadis'i).

²³el-Bağdadî, age., 14; Şchristani, el-Milel, s. 23.

²⁴et-Teftazani, Ebu'l-Vefa, Kelam İminin Belli Başlı Mes'eleleri (çev. Şerafeddin Gölcük), İstanbul: Kayıhan Yay., 1990, ss. 12-13.

²⁵Beydavi, Kadı, Envaru't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil, Mısır ts.c.1, s. 382

²⁶Yazır, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İst., Eser Neşriyat, 1979, c. 3, s. 2110.

Bizden önceki, muharref din mensuplarının hayatında da aynı tefrika hastalığının varolduğunu haber veren Allah (c.c), müslümanları onların içine düştüğü bu kaostan ders almaya çağırıcısına Kur'an'da şöyle buyurur: "**Yahudiler, hıristiyanlığın bir temeli yoktur, dediler. Hıristiyanlar da yahudiler birşey üzerinde değiller, dediler**" (Bakara, 2/113). Böylece her iki semavi din mensubu birbirlerinin davalarını, dinlerini kökünden çürüttiler ve tekfire gittiler. Üstelik onların, "**hepsi de kitabı okuyorlardı**" (Bakara, 2/113). Aynı kitabı okuyan insanlar birbirlerini tahkir değil tekmil etmeleri, birbirlerini tekfir değil tahkim etmeleri gerekirdi. Onlardan her fırka cenneti kendi tekellerinde görerek dinin fuurunda değil, dinin asıllarında ihtilafa düştüler. (Zuhuf, (43/4-66). Böylece bu ihtilaf onları, inanç esaslarını sorgulamaya ve inkara götürmüş oldu.

FIRKA-İ NACİYE (KURTULUŞA ULAŞAN GRUP) ADLANDIRMASI

Kur'an-ı Kerim daima mü'minleri, hidayete uymaya, iyilik ve takvada yardımlaşmaya, ayrılığa düşmemeye ve varolmak için birlikte hareket gücünün korunmasını pekiştirmeye pek çok ayette teşvik ederken, buna rağmen müslümanların firkalara ayrılacağına dair bir hadis nakledilmektedir. Allah Rasulü Hz. Muhammed (a.s.): "**İsrail oğullarının başına gelen şey, ümmetimin de başına gelecektir. İsrail oğulları yetmişiki fırkaya ayrıldı; ümmetim de onlardan bir fazlasıyla yetmişüç fırkaya ayrılacaktır ve biri dışında diğerleri cehenneme gidecektir. Dediler ki: Ey Allah'ın Resülü! Ateşten kurtulacak bu fırka hangisidir? O, benim ve ashabımın üzerinde bulunduğudur**" buyurdu²⁷.

Bu nebevi haberdan yola çıkan birçok Mezhepler Tarihi yazarı İslam tefekkür tarihi gelişim seyri içerisinde mezheplerin tasnifini kitaplarında yetmişüç fırka şeklinde belli bir kalıba oturtmaya çalışmışlardır²⁸

Mezhep ve firkalarla ilgili bu hadis-i şerif bir taraftan İslam düşünce hayatında özgür düşünce geleneğinin varolma gerekeçeliğine bir delil teşkil etmesi açısından öğünülecek bir durumu yansıtırken, diğer taraftan bir başka problemi de beraberinde getirmiştir. O da, her zaman istismara müsait bir yönünün olmasıdır. Her ne kadar "**sevad-ı azam**" (Ehl-i sünnet ve'l-cemaat)' a dahil olmanın ilkeleri Kelam, Mezhepler Tarihi ve Akaid kitaplarında kategorik olarak belirlenmişse de nihayet bu bir yorumdur. Tarih boyunca müslümanlar arasında firkalarla ilgili bu hadis genel kabul gördüğüne göre biraz da her fırkanın işine gelmiş olmasından da ileri geldiği söylenebilir. Herhalde aşırı derecede mütaassıp bir cemaat, diğer yetmiş iki fırka cehenneme giderken kendilerinin fırka-i naciye'den olduklarını savunmakla mutlu olmuş da olabilirler.

Bu hadis'in sübutu hakkında **el-Milel ve'n- Nihal** yazarları içinde İbn Hazm (Ö. 456/1064) bu hadisin sıhhatine karşı çıkararak isnad bakımından kesinlikle sahih olmadığı yolunda görüş beyan etmekle birlikte İslam'ın ruhuna aykırı bulur²⁹. Bir başka açıdan haydi İbn Hazm'ın görüşünü şaz olarak kabul ettiğimizi düşünelim. Acaba Hicri 2. asrda itibaren günümüze kadar geçen sürede mezhep ve firkaları ana gövdeleri teşkil etmeleri açısından yetmişüçte dondurmak mümkün müdür? Gerçi bu soruya efendim, bugün için her ne kadar resmi mezhep hüviyetini kaybetmiş bazı firkalar marjinal bir tarzda- örneğin Mu'tezile ve Haricilik vb. gibi -hala dağınık bir vaziyette görüşlerini sürdürüyorlar denilirse de bu cevabın tutarlı olup olmadığı tartışılabilir.

²⁷Bkz. et- Timirzi Ebu İsa, **Sünnen**, Kahire, 1356 İman 18; İbn Mace, **Sünnen**, Fiten 17

²⁸Örneğin bu tasnif şeklini Şehristani'nin el-Milel'inde, İsfereyî'nin et-Tebşira'sında Bağdadî'nin el Fark'ında, Eş'ari'nin Makalat'ında görmek mümkündür.

²⁹İbn Hazm, Ebu Muhammed, el-Fasl Fi'l-Milel, Bağdat, ts. c.3,s. 248.

Bu konudaki hadisin sıhhat ve yorumu çerçevesinde yapılan tartışmalar³⁰ bir yana, konuya Kur'an'ın hedef ve istikameti noktasında da bakmakta yarar vardır. Bana göre hadiste geçen **seb'un** kelimesi kesin bir sayıyı göstermekten ziyade çokluğu ifade etmektedir. Kur'an da geçen yedi, yetmiş ve yedinin katları olan rakamlar tefsir alimleri tarafından hakiki sayı olarak kabul edilmemiş, çokluk ve mübalağa olarak yorumlanmıştır³¹. Dolayısıyla bu hadisin isnadı zayıf değil, sahih kabul edilse bile birçok mezhebin ve fırkanın ortaya çıkması her zaman için mümkündür.

Bilindiği gibi Hz Peygamber (s.a.v.)'in irtilalinden bu yana tarihi süreç içerisinde kesin bir sayıda karar kılmaksızın birçok mezhep ve fırkanın batıp çıktığı, kaybolduğu ve yaşadığı gerçektir. Ama bu hercümerce rağmen, bütün çalkantılı dönemler, karışık itikadi ve siyasi görüş ve anlayışlar içerisinde saf İslam inancı ve takipçileri hep galip olarak çıkmıştır. Nasıl ki helak edici fırtınalar yaşadığımız dünyada sünnetullah'a bağlı olarak cereyan ediyorsa, bazen de saf İslam inancını bulandırmaya yönelik fikir rüzgarları toplumlarda şok etkisi meydana getirerek gaflet uykusundan uyanmaya sebep olabiliyor. İmam-ı Eş'ari'nin dediği gibi, bütün farklı ve çoğulcu mezhebi anlayışlara rağmen İslam topyekün fırkaları içinde toplamış ve hepsine de şamil olmuştur³²

Resul-i Ekrem (s.a.v.)'in yetmişüç fıkrayı belirten hadisinde dünya ve ahirette gerçek manada kurtuluşa erecek fırkanın "benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu" fırka diye tanımlanan ve müslüman ümmetin çoğunluğunu oluşturan "**ehl-i sünnet ve'l cemaat**" fırkası hep orta bir yol izlemiş her türlü ifrat ve tefritten uzak kalmıştır. Namaz kılarken kibleye yönelen ehl-i bid'at fırkalarını bile tekfir etmemiştir. Aslında "ehl-i sünnet ve'l cemaat" bir fırkanın ötesinde bütün bir cumhurun yoludur.

Ehl-i sünnet anlayışı dinin rükünleri bağlamında derli toplu bir biçimde İmam-ı Gazali'nin (Ö.505-1111) tesbitiyle şu üç maddede toplanabilir: (1) Allah'a, (2) Nübüvete ve (3) ahirete iman³³. Buna üç temel ilke denir ki, imanın şartlarını ihtiva eder. Kitaplara, Meleklerle, hayır ve şerre iman bu üç rüknün tali bölümlerini oluşturur. Bunlar bir müslümanın inanması gereken inanç esaslarıdır. Bu esaslara yürekten inanan, tasdik eden herkes mü'min olarak adlandırılır, vefatına da müslüman muamelesi yapılır. İmanın temel ilkelerinden en az birisini inkar eden kimse, hakikati örten manasında kafir işlemine tabi tutulur. Ehl-i kible farklı yorumlarından dolayı tekfir edilemez ama bid'atçı olduğu söylenebilir. İnanç esaslarının inkarı zemininde değil de ümmetin ihtilafına yol açan keyfiyeti konularında farklı anlayış ve görüşler kişiyi İslam dairesinin dışına çıkarmaz. Meselâ, Allah'ın sıfatları zatının aynı mıdır yoksa gayrı mıdır? İnsan fiillerinde hür müdür değil midir? Allah (c.c) akılla mı yoksa nakille mi bilinir? Kadınlardan peygamber olur mu olmaz mı? Allah dünyada görülür mü görülmez mi? vs. gibi konular...

Ehl-i sünnet fakih ve kelamcıları çoğunluk itibariyle dine aidiyeti zaruri olarak bilinen şeylerin dışında, itikadi ihtilafalara ait problemler yüzünden fırkaların tekfir olunamayacağı hususunda ittifak etmişlerdir³⁴ Esasen Kur'an-ı Kerim, "...**Size müslüman olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek" Sen Mü'min değilsin" demeyin**" (Nisa, 4/94) buyurmuş, Hz. Peygamber (a.s) da İslam dininin evrensel yönünü ve hoşgörü anlayışını bizzat kendi hayatında somutlaştırmış ve tekfirden özellikle uzak durmuştur. Nitekim O, şehadet getiren "ben müslümanım" diyen bir kimseye, münafık ve hatta bu sözü isteksiz de söylemiş olsa: "Hayır, sen müslüman değilsin" diye İslam topluluğunun dışına at-

³⁰Bkz. el-Acluni, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafa**, Kahire, 1351, (İftirakat mad.); el-Beyadi, Kemalüddin Ahmed, **İşaratü'l-Meram min İbaratü'l-İmam**, İstanbul, 1949, ss.50-51; Topaloğlu, Bekir, a.g.e. s.88.

³¹Bkz. Yazır, M. Hamdi a.g.e. 7, s. 5161

³²el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan, **Makalatü'l-İslamiyyin** s.2

³³Gazzali, Ebu Hamid, **Faysalü't - Tefrika**, s. 173.

³⁴Gazzali, a.g.e. ss. 173-174; Beyadi, a.g.e. s. 51.

madığı gibi, onu İslam topluluğunun bir üyesi saymış ve öylece muamele etmiştir³⁵. İslamın Medine döneminde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in münafıklarla ilişkisi hep bu islamlaşma siyaseti yönünde yoğunlaşmıştır. İslam'a göre kişi dili ile açıkça Allah'ın ayetlerini inkar etmedikçe bize düşen o kimseyi İslam cemaatinden dışlamamaktır. Kişilerin kalbine ancak Allah muttali olur, biz olamayız. Hele bir de İslam'ın otoriter olmadığı toplumlarda müslümanların kendilerini davetçi değil de yargıç rolü oynayıp insanları inanç bazında değişik sınıflandırmalara gitmeleri, olayın vehameti açısından kayda değer bir hatadır. Bu hatalı gidişin izalesi için de dini konularda toplumu aydınlatma açısından din bilginlerine ve eğitimcilerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

İslam'ın temel hedefi, toplumu kafirleştirmek değil, islamlaştırmaktır. Bu nedenle Allah'ın sağlam ve doğru yolunun tek olması; ayrı ayrı metod izleyen müslüman cemaat ve grupların aynı yolda birlikte yürütmesine hiçbir şekilde engel değildir. Ama gel-gör ki, İslam ümmetinin ekseriyeti tarafından ehl-i bid'at olarak tanımlanmış hariciliğin "**rijid/aşırı**" bakışıyla hareket eden itici bir islam anlayışına sahip gruplar tarafından kimi zaman İslam ahlakının o güzelim cezbedici ve hoşgörü anlayışı, maalesef, ucuz çıkarlar için feda edilmektedir. Bu tip bedevî çıkışlardan da İslam'ın yayılıp gelişmesi, kitlleşmesi zarar görmektedir.

Bir başka açmazlık örneği de şöyledir. Bazı müslüman cemaat ve grupların kendi konularını mensuplarına "**fırka-ı naciye**" olarak ilan etmesi, aynı islam yolunda yürüyen, ama değişik metod izleyen bir başka müslüman cemaat ve grubu geliştirdikleri zihni tasavvurlara ters düştüğü için ehl-i bid'at olarak dışlamaları hangi dengeli bir mantığın ve aklın ürünüdür? Halbuki böylesi çarpık ve dar anlayışın, hoşgörüden yoksun bir hareketin İslami bir tavır olmadığını bilmesi gerekirdi. Çünkü böylesi bir üslup birleştirici değil, parçalayıcıdır. Kur'an-ı Kerim "ben müslümanlardanım" diyen bir bireyin istikamet sahibi olması gerektiğini şöyle beyan eder: "**Yalnız O'na yönelin ve O'ndan korkun; namazı kılın ve Allah'a ortak koşanlardan olmayın (O, ortak koşanlar ki) dinlerini parçaladılar ve bölük bölük oldular. Her hizip kendi yanındakiyle sevinip övünmektedir**" (Rum, 30/30?31).

Ayrıca mealini arzettiğimiz bu ayetin bize anlattığı bir gerçek de şudur. Her müslüman, müslümanın kardeşi olduğunu bilir. Öyleyse dini bir, kitabı bir, peygamberi bir, kıblesi bir olan çağın bu güzel insanları hangi renkten, hangi bölgeden olursa olsunlar ve hangi dili konuşursa konuşsunlar, hangi alimin görüşlerini rehber edinirlerse edinsinler aslofan birbirlerini muhabbetle kucaklamalarıdır. Ağyara tanıdıkları hoşgörü anlayışını biraz da kendilerine tanımları gerekir. Bugünkü İslam Dünyasının parçalanmışlığını işte burada aramak durumundayız. Şu cümlemin altını çizerek ifade etmek istiyorum ki, bütün islam sevmezler, müslümanların tefrika kaynaklı bölünmüşlüğünden azami derecede istifade edeceklerdir. Merhum milli şairimiz **Mehmet Akif**'in dediği gibi:

"Girmeden tefrika bir millete düşman giremez,

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez."

TEFRİKANIN BAŞLICA SEBEPLERİ

Tefrikanın temelinde yatan nedenlerder birisi zihin tekelciliğidir. Halbuki Kur'an caddesinde olmak şartıyla; yürüyüşü, metodu ve anlayışı ne olursa olsun, bütün mü'minler birbirinin kardeşidir. (Hucurat, 49/10). Dolayısıyla aynı caddede her mü'min yürüme hakkına sahiptir. Bizim yolumuz ve metodumuz en doğru demek, diğerlerine o yolu kapatmak anlamına gelir. İşin doğrusu, bir müslüman bizim metodumuz haklı diyebilir, ama bizim metodumuz ehaktır diyemez. Her müslüman kendi gruplarından olmayan ve sadece kendi grubunu ve cemaatini ehl-

³⁵Bkz. Topaloğlu, Bekir, **İman ve Küfür Arasındaki Sınır**, Diyanet Gazetesi, sene 5, c.4, sayı: 80-83; Klavuz A. Saim, **İman-Küfür Sınırı**, İstanbul Marifet Yayınları, 1990 s.310\$ Fiğlah, Ethem Ruhi, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Ankara: Selçuk Yayınları, 1990, s.21.

i tevhid olarak gören grup ve anlayışlara "**Müslümanların Allah'a en yakın olanları selamı önce verenlerdir**"³⁶ Peygamber sözünü hatırlatmalıdırlar..

Tefrikaya düşmenin bir diğer sebebi de grupların başlarındaki liderleri, hatasız ve masum görmeleridir. Böyle bir inanç beraberinde itikadi bir sapmayı meydana getirir. **eş-Şatibi'nin** (Ö.790/1388) belirttiği gibi, "kim de kendisi hakkında ismet iddia ederse, peygamberliğini iddia eden yalancının yaptığını yapmış olur"³⁷.

Ayrıca **İmam-ı Gazzali** tahkike dayalı bir kabulde değil de kör bir taklide dayalı kabulde mezhep taassubu göstermenin de bir tefrika unsuru olduğunu zikrederek, böyle kimselerin bilgisiz ve ahmak kimseler olduğunu söyler³⁸

SONUÇ

Elbette her hastalığın bir tedavi yöntemi ve bir ilacı vardır. Müslümanları zillete düşüren, birlik ruhunu zaafa uğratan ve sosyal bünyemizde derin yaraların açılmasına kaynaklık edecek olan tefrika hastalığından kurtulmanın yegane yolu, müslümanların dinin asıllarında aynı inanç esaslarını paylaştıklarını unutmamaları, birbirlerini iman kardeşliğinin verdiği cesaretle içten sevmeleri ve aralarında hoşgörü erdemini birbirlerine karşı asla esirgememeleridir.

Her müslüman grup dinde zaruri olan noktalarda ittifak edip aralarında fer'i mes'eleleri anlaşmazlık sebebi yapmamalıdır. Çünkü asıl temel esas iman olup, ahkam ise usul-ü furuya ait konulardır. Nasıl ki, içtihadı dayalı olarak furu-u dinde ihtilaf kabul edilmişse, usul-u dinde de ihtilafın ve farklı yorumların olmasını kabulde hiçbir beis olmaması gerekir. Gerek fıhi ve gerekse itikadi mezhepler Kur'an ve Sünnet'ten çıkarılan pratik yorumlardır ve ümmet için dini yaşamada bir kolaylıktır. Dolayısıyla itikadi anlayışlarda da ehl-i sünnet inancına bağlı herhangi bir İslam aliminin görüşünü izlemekte bir mahzur yok, özellikle fayda vardır.

Etnik temele dayalı farklılıklar, Allah'ın bir ayetidir. Asla bir ayrıcalık olarak nitelendirilemez. Çünkü renklerin ve dillerin farklılığı akidemize göre üstünlük ve alçaklığın bir ölçüsü olmayıp bir nev'i güzellik unsurudur. Gerçek üstünlük İslam'ın belirlediği ilahi ölçüler doğrultusunda hayatımızı anlamlandırmaya gayret göstermemizdir (Hucurat, 49/13).

Unutmayalım ki birlikte kuvvet, hizipçilikte azap vardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- * Abdulkaki. M. Fuat, **el-Mucemu'l-Müfehres li el-Fazi'l- Kur'ani'l-Kerim**, İstanbul, el-Mektebü'l- İslamiyye, 1984.
- * Asım Efendi, **Okyanus**, İstanbul 1220.
- * Beydavi, Kadı, **Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil**, Mısır, ts.
- * Cevdet Said, **Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları** (Çev. İlhan Kutluer), İst. İnsan Yayınları 1984.
- * Cürçani, Seyyid Şerif, **et-Ta'rifat**, İstanbul, ts.
- * Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** Ankara, 1962.
- * el-Acluni, İsmail b. Muhammet, **Keşfu'l-Hafa**, Kahire, 1351.

³⁶Ebu Davut, **Sünen**, Sünnet I, c.4, s.198.

³⁷eş- Şatibi, a.g.e. c.2,s.97.

³⁸Gazzali, a.g.e.,s. 148.

el-Bağdadi, Abdulkahir, **el-Fark beyne'l-Firak** (Tahk. M.Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut: el-Mektebu'l-Asriyye, 1990.

* el-Beyadi, Kemalüddin Ahmed, **İşaratü'l-Meram min İbarati'l-İmam**, İstanbul 1949.

* el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan, **Makalatü'l-İslamiyyin** (Neşr.H. Ritter), Wiesbaden, 1980.

* el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan, **Risale fi İstihzani'l-Havzı fi ilmi'l-Kelam**, Haydarabad, 1344.

* el-İsferayini, Ebu'l-Muzaffer, **et-Tebzir Fi'd-Din** (Tahk. K. Yusuf el-Hut), Beyrut: Alemu'l-Kutüb, 1983.

* et-Teftazani, Ebu'l-Vefa, **Kelam İminin Belli Başlı Mes'eleleri** (Çev. Şerafeddin Gölcük).İst. Kayıhan Yay. 1990.

* et-Teftazani, Mes'ud b.Ömer, **Şerhu'l-Akaid**, İst. 1315.

* et-Tirmizi Ebu İsa, **Sünen**, Kahire 1356.

* eş-Şatıbi, Ebu İshak, **el-İ'tisam**, Mısır, ts.

* Fığlalı, Ethem Ruhi, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Ankara : Selçuk Yayınları 1990,

* Gazzali, Ebu Hamid, **Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslam ve'z-Zendeka** (Çev. A.T. Arslan) İstanbul Risale, 1992.

* Heras, M.Halil. **Şerhu'l-Akideti'l-Vasıtiyye**, Medine, ts.

* İbn Hazm, Ebu Muhammed, **el-Fasl fi'l-Milel**, Bağdat ts.

* İbn Kudame, Ebu Muhammed, **Lum'atü'l-İtikad** (Neşr. Bekir Topaloğlu) İstanbul 1981.

* İbn Mace, Muhammed b. Yezid, **Sünen**, Kahire , 1372.

İbn Abdilber,Ebu Ömer, **Camiu'l-Beyani'l-İlm ve Fadlih**, Mısır, el-Müniriyye, 1346.

* İrfan Abdulhamid, **İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları** (Çev.M.S.Yeprem) İstanbul: Marifet Yayınları 1983.

* Klavuz. A.Saim, **İman-Küfür Sınırı** İst Marifet Yay. 1990.

* Topaloğlu,Bekir, **Kelam İlmi-Giriş** İst. Damla Yay. 1981.

* Topaloğlu,Bekir, **"İman ve Küfür Arasındaki Sınır"**, Diyanet Gazetesi sene5,c.4 sayı 80-83.

* Yazır,M.Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili** İst. Eser Neşr. 1979.